

درآمدی بر سبک زندگی خانواده اسلامی

حجت الاسلام والمسلمین حمید فلاحتی*

حجت الاسلام والمسلمین عباس آزاد**

اشاره

سبک زندگی (lifestyle) موضوعی میان‌رشته‌ای و به‌منزله نقشه راه زندگی قابل بازخوانی در فرهنگ اسلامی است؛^۱ همان‌طور که مقام معظم رهبری می‌فرماید: «رفتار اجتماعی و سبک زندگی، تابع تفسیر ما از زندگی است. هدف زندگی چیست؟! هر هدفی که ما برای زندگی معین کنیم، برای خودمان ترسیم کنیم، به‌طور طبیعی، متناسب با خود یک سبک زندگی به ما پیشنهاد می‌شود».^۲

سبک زندگی اسلامی ارائه‌دهنده یک مدل کلی از زندگی مبتنی بر آموزه‌های اسلامی است. ما بر این باوریم که اسلام عرصه زندگی را خانواده می‌داند. از

---

* عضو هیأت علمی پژوهشکده سبک زندگی.

** کارشناسی ارشد روانشناسی اسلامی و پژوهشگر موسسه سبک زندگی آل‌یاسین.

۱. مسعود آذربایجانی و مجتبی فیضی، «سبک زندگی از منظر علامه طباطبایی (ع)»، فصلنامه معرفت، ش ۲۰۲، مؤسسه آموزشی پژوهشی امام خمینی (ع)، ۱۳۹۳ ش، صص ۳۱-۴۹.

۲. بیانات مقام معظم رهبری در تاریخ ۹۱/۷/۲۳.

منظر اسلام تجلی تام سبک زندگی در نظام خانواده تحقق خواهد یافت. به عبارت دیگر، خانواده از مهم‌ترین عوامل سازنده سبک زندگی است.^۱ در نظام خانواده است که سبک زندگی اسلامی فرصت بروز و ظهور پیدا می‌کنند. بنابراین ساختار سبک زندگی اسلامی همان الگوی خانواده از دیدگاه اسلام است.

دین اسلام به‌عنوان آخرین دین آسمانی، بخش قابل توجهی از قوانین و احکام خود را به خانواده اختصاص داده است. پیامبر اسلام ﷺ و اولیای دین علیهم‌السلام توجه ویژه‌ای به مسائل خانواده داشته و مطالب ارزنده‌ای درباره روابط خانوادگی بیان داشته‌اند. از آن بزرگواران درباره شیوه انتخاب همسر، چگونگی روابط خانوادگی و برخورد با فرزندان در خانواده بیانات ارزشمندی به یادگار مانده که می‌تواند در تبیین شاخصه‌های خانواده اسلامی نقش بسزایی ایفا کند. در این نوشتار به بررسی چهار شاخصه سبک زندگی خانواده اسلامی می‌پردازیم.

۱. ایمان محوری

ایمان به خدا یکی از شاخصه‌های بنیادین خانواده اسلامی است؛ چراکه افکار و اعمال انسان بر اساس نوع نگرش و باور او به مبدأ هستی شکل می‌گیرد و خانواده مهم‌ترین جایی است که در آن باورها و اعتقادات دینی، ارزش‌های اخلاقی و هنجارهای اجتماعی از نسلی به نسل بعدی منتقل می‌شود.^۲ ایمان به معنای پذیرش توحید الهی، اقرار به نبوت و عمل بر اساس فرمان‌های خداست.^۳

۱. محمدتقی فعّالی، مسجد و سبک زندگی، صص ۳۸-۴۳.

۲. احمدحسین شریفی، همیشه بهار (اخلاق و سبک زندگی)، ص ۲۳۴.

۳. شیخ طوسی، التبیان، ج ۶، ص ۲۵۰؛ طبرسی، مجمع‌البیان، ج ۶، ص ۴۴۷؛ علامه طباطبایی، المیزان، ج ۱۱، ص ۳۵۳.

در سبک زندگی اسلامی خانواده بر مدار اعتقاد و ایمان به خداوند متعال شکل می‌گیرد و این اصل بر تمام امور خانواده و روابط میان اعضای خانواده اثر مطلوب می‌گذارد. ایمان به خدا، زندگی خانوادگی انسان را سامان می‌دهد، آرامش را بر وجود او حاکم می‌کند و روابط میان زن و شوهر را بر محور عشق و محبت جهت می‌دهد. رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَآلِهِ وَسَلَّمَ می‌فرماید: «كَلَّمَا ازْدَادَ الْعَبْدُ إِيْمَانًا ازْدَادَ حُبًّا لِلنِّسَاءِ؛ هراندازه بر ایمان بنده افزوده شود، محبتش به زنان (همسرش) افزون‌تر می‌شود». ^۳ نیز امام صادق عَلَيْهِ السَّلَام می‌فرماید: «الْعَبْدُ كَلَّمَا ازْدَادَ لِلنِّسَاءِ حُبًّا، ازْدَادَ فِي الْإِيْمَانِ فَضْلًا؛ هراندازه محبت و علاقه بنده به زنان (همسرش) بیشتر باشد، ایمانش افزون‌تر است». ^۱

رابطه ایمان و افزایش مهر و محبت در خانواده رابطه‌ای دوسویه است؛ هرچه نور ایمان بر قلب افراد خانواده بیشتر شود، آنان همدیگر را بیشتر دوست دارند. این افزایش عشق و علاقه قلبی زمینه‌ساز ارتقا و افزایش نور ایمان است. می‌توان گفت عشق و محبتی که برخواسته از نور ایمان به خدا باشد، محبتی فزاینده و ماندگار است.

عاشقانه‌هایی که از زندگی علما و شهدا به یادگار مانده است نشان‌دهنده محوریت ایمان و پایبندی به مبانی دینی در زندگی آنان است. ایمان باعث ماندگاری و تحکیم خانوادگی آنان شده است. در خاطرات همسر شهید بزرگوار دکتر شهریاری، چنین آمده است: «پس از ازدواج با شهید شهریاری عمق رفتار نمونه و متشرع بودنش را در زندگی شخصی خودمان دیدم و نماز شب خواندن همسرم را دیدم. در شب اول ازدواجمان سجاده نماز شب شهید شهریاری پهن بود. شهید شهریاری بسیار مبادی اخلاق بود و ادب، نگاه، صحبت، رفتار و

۱. شیخ صدوق، من لا یحضره الفقیه، ج ۳، ص ۳۸۴.

تقدم سلام وی همیشه زبانزد بود. همسر در انجام واجبات و ترک محرمات نیز به اندازه جدیت در مسائل علمی جدی بود. شهید شهریاری حتی در برخی عروسی‌ها حضور پیدا نمی‌کرد و با کسی هم تعارف نداشت. می‌گفت: وقتی قرار است حلالی حرام شود در آن محل حضور پیدا نمی‌کنم.^۱

۲. مدیریت خانواده

خانواده مانند هر سازمانی نیاز به مدیریت دارد. مدیریت خانواده از حساس‌ترین و ظریف‌ترین و مؤثرترین نوع مدیریت‌ها است؛ زیرا:

- خانواده نهاد مقدسی است که تحکیم آن زمینه‌ساز استحکام جامعه می‌شود.
- وجود مدیریت مناسب در خانواده موجب می‌شود که اکرام و احترام متقابل در خانواده افزایش یابد و افراد خانواده در کنار یکدیگر متعهد مسئولیت‌ها و وظایف خاص خود شوند، تعاون و همکاری بین آنان به خوبی صورت گیرد، علایق طبیعی و احساسی به تدریج به عواطف عقلانی تبدیل گردد و بین اعضای خانواده صفا و صمیمیت ایجاد شود و استمرار یابد.^۲
- اگر خانواده‌ای از مدیریت صحیح برخوردار نباشد، شیرازه آن از هم می‌پاشد و نظم و انسجام آن از بین می‌رود.

همه این امور، ضرورت وجود مدیریت و نیز لزوم مدیریت قوی بر خانواده را نشان می‌دهد.

یکی از مباحث مهمی که آرامش و سعادت دنیوی و اخروی یک خانواده ایمانی را تهدید می‌کند، بی‌جواب ماندن این سؤال است که «مدیر و سرپرست خانواده

1. www.majid-shahriari.blogfa.com/post/4.

۲. احمد صافی، «مدیریت در خانه و خانواده؛ خانواده و فرزندان در دوره پیش دبستانی»، ج ۲، صص ۹-۱۶.

کیست؟». اسلام در تقسیم وظایف زن و مرد در زندگی تفاوت‌هایی قائل شده و مدیریت و اداره خانواده را بر عهده مردان قرار داده است: «الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ؛ مردان، سرپرست زنان‌اند».^۱

مفسران کلمه «قوامون» را اداره امور و تسلط بر زنان معنا کرده‌اند.^۲ حق سرپرستی و مدیریت منزل، که خدا بر عهده مردان قرار داده، به دلیل تفاوت‌هایی است که خداوند از نظر آفرینش و از روی مصلحت نوع بشر میان زن و مرد قرار داده است. دلیل این واگذاری این است که تحمل مردان بر انجام کارهای دشوار بیشتر از زنان است^۳ و همچنین مردان وظایفی در مورد انفاق و پرداخت‌های مالی در برابر زنان و خانواده بر عهده دارند.^۴

در خانواده اسلامی مدیریت خانواده و اداره امور آن بر عهده مردان قرار داده شده که دلیل آن شرایط طبیعی و جسمی مردان است. البته سپردن وظیفه سرپرستی به مردان، نه دلیل بالاتر بودن شخصیت انسانی آنان است و نه سبب امتیاز آنان در جهان دیگر؛ زیرا این امور صرفاً به تقوا و پرهیزکاری بستگی دارد. آیت‌الله جوادی آملی در این باره می‌نویسد: «قوام بودن نشانه کمال و تقرب الی الله نیست؛ ... قوام بودن مربوط به کارهای مدیریت و اجرایی است. ... مسائل اجتماعی، شَمّ اقتصادی، تلاش و کوشش برای تحصیل مال، تأمین نیازهای منزل و اداره زندگی را مرد به عهده می‌گیرد و چون مسئول تأمین، هزینه مرد

۱. نساء، آیه ۳۴.

۲. فتح‌الله کاشانی، زبدة التفاسیر، ج ۲، ص ۵۸؛ ابوالفضل فیضی دکنی، سواطع الالهام، ج ۲، ص ۲۹؛ طبرسی، مجمع‌البیان، ج ۳، ص ۶۸؛ علامه طباطبایی، المیزان، ج ۴، ص ۳۴۳؛ محمد جمال‌الدین قاسمی، محاسن التأویل، ج ۳، ص ۹۶؛ فخر رازی، مفاتیح الغیب، ج ۱۰، ص ۷۰.
۳. علامه طباطبایی، المیزان، ج ۴، ص ۳۴۳.

۴. ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۳، ص ۳۷۱.

است، سرپرستی داخله خانه هم با مرد است. اما این چنین نیست که از این سرپرستی بخواهد مزیتی هم به دست آورد و بگوید: من چون سرپرستم، پس افضل هستم؛ بلکه این یک کار اجرایی است؛ یک وظیفه است نه فضیلت».^۱

پس بر مرد لازم است که از حق سرپرستی خود سوءاستفاده نکند و جز در محدوده شرع و در چارچوب حق سرپرستی، که در قانون اسلام آمده، گامی برندارد و با شیوه‌ای درست و رفتاری عاقلانه زندگی را اداره کند؛ چنان‌که بر زن نیز لازم است که با زورگویی و خودسری، محیط عاطفی و محبت و موَدّت خانواده را برهم نزند و با احترام به حق مرد، از پاشیده شدن خانواده جلوگیری کند.^۲

۳. اخلاق‌مداری

توجه به فضایل اخلاقی، یکی از شاخصه‌های مهم خانواده اسلامی است. در قرآن کریم بیش از بیست بار کلمه «معروف» برای جنبه‌های مختلف روابط خانوادگی به کار رفته^۳ که چگونگی روابط زن و شوهر از مهم‌ترین جنبه‌های آن است. در بیشتر آیات، کلمه «معروف» با گستره‌ای بیشتر و در تمام جنبه‌های روابط خانوادگی به کار رفته است. از دیدگاه علامه طباطبایی «معروف» آداب و شیوه‌های رفتاری مناسب در یک جامعه است که عقلاً آن را به رسمیت می‌شناسند یا هر عملی است که افکار عمومی آن را رفتاری شناخته‌شده و مأنوس می‌دانند و با ذائقه اهل هر اجتماعی سازگار است.^۴

۱. عبدالله جوادی آملی، زن در آینه جلال و جمال، ص ۳۶۶.

۲. محمدتقی مصباح یزدی، اخلاق در قرآن، ج ۳، ص ۸۴.

۳. بقره، آیات ۱۸۰، ۲۲۸، ۲۲۹، ۲۳۱، ۲۳۲، ۲۳۳، ۲۳۴، ۲۳۵، ۲۳۶؛ نساء، آیه ۱۹ و ۲۵؛ ممتحنه، آیه ۱۲؛ طلاق، آیه ۲ و ۶.

۴. علامه طباطبایی، المیزان، ج ۲، ص ۲۳۲.

اخلاق مدار بودن در خانواده جلوه‌های زیادی دارد؛ رفق و مدارا، آسان‌گیری، مهرورزی، تبسم، احترام متقابل، تحقیر نکردن، تمسخر و عیب‌جویی نکردن، پرخاشگری نکردن، صداقت، صبر و بردباری و گذشت و تغافل از جمله نمونه‌های بارز اخلاق‌مداری است.

جلوه مهم دیگر اخلاق‌مداری، حسن خلق یا خوش اخلاقی است. جایگاه و ارزش خوش خلقی تا بدان جا است که به انسان‌های مؤمن محدود نمی‌شود و هر کس از این فضیلت بهره‌مند باشد، ارزشی گران‌سنگ به دست می‌آورد. خانواده در پرتو نرم‌خویی‌ها و مهربانی‌ها و گشاده‌رویی‌ها رشد می‌یابد و به سعادت نزدیک می‌شود. امام رضا علیه‌السلام به نقل از رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: «نزدیک‌ترین شما به من در روز قیامت کسانی هستند که اخلاق نیکو داشته باشند و با خانواده خود بیشتر مهربانی کنند».^۱

بسیاری از درگیری‌های خانوادگی، طلاق‌ها، پرخاشگری‌ها ریشه در عدم رعایت این ارزش بزرگ دینی و الهی دارد. جذبه حسن خلق بر دل‌ها تأثیر می‌گذارد، کوه‌ها را به حرکت درمی‌آورد و روح و روان انسان‌ها را تغییر می‌دهد. حسن خلق رابطه تنگاتنگی با ایمان دارد و کج خلقی نشانه ضعف ایمان است. امام باقر علیه‌السلام فرمودند: «إِنَّ أَكْمَلَ الْمُؤْمِنِينَ إِيمَانًا أَحْسَنُهُمْ خُلُقًا؛ ایمان کسی از همه قوی‌تر است که اخلاقش از همه بهتر باشد».^۲

حسن خلق، زندگی را برای اعضای خانواده شیرین می‌کند و رویارویی با سختی‌ها را آسان می‌سازد. رسول گرامی اسلام صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم فرمود: «إِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِأَهْلِ بَيْتٍ خَيْرًا رَزَقَهُمُ الرَّفْقَ فِي الْمَعِيشَةِ وَحُسْنَ الْخُلُقِ؛ هرگاه خداوند بخواهد به

۱. شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا علیه‌السلام، ج ۲، ص ۳۸.

۲. شیخ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۹۹.

خانواده‌ای خیر برساند، گذران زندگی را بر آنان آسان می‌کند و اخلاق نیکو به آنان می‌دهد.^۱ از امام صادق علیه السلام درباره حسن خلق پرسیدند و ایشان فرمود: «تُؤْتِي جَانِبَكَ وَ تُطَيِّبُ كَلَامَكَ وَ تَلْقَى أَحَاكَ بِبِشْرٍ حَسَنٍ؛ رفتارت را ملایم کن، کلامت را پاکیزه ساز و از برادرت با گشاده‌رویی استقبال کن».^۲

گشاده‌رویی نسبت به همسر تا جایی اهمیت دارد که رسول اعظم صلی الله علیه و آله آن را یکی از حقوق زن بر همسر خود دانسته و فرموده‌اند: «حَقُّ الْمَرْأَةِ عَلَى زَوْجِهَا أَنْ يَسُدَّ جَوْعَتَهَا وَيَسْتُرَ عَوْرَتَهَا وَلَا يَقْبَحَ لَهَا وَجْهًا؛ حق زن بر شوهرش این است که او را گرسنه نگذارد، بدنش را بپوشاند و با او ترش‌رویی نکند».^۳

با بررسی آثار معجزه‌آسای گشاده‌رویی درمی‌یابیم که بی‌سبب نیست که گشاده‌رویی علامت ایمان،^۴ نیمی از عقل،^۵ اولین عطیه الهی^۶ و آغاز نیکوکاری^۷ دانسته شده است.

شهید دستغیب در کنار خانواده، خود را عضوی از آن‌ها می‌دانست و برای خود ارزشی بیش از دیگران قائل نبود. ایشان در محیط خانه سخت‌گیری نمی‌کرد، بلکه وجودش سرچشمه خیر و برکت بود. همسر ایشان در این‌باره می‌گوید: در امور زندگی به من اختیار تام داده بودند. هر کاری که انجام می‌دادیم، هیچ

۱. مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۱، ص ۳۹۴.

۲. شیخ صدوق، معانی الاخبار، ص ۲۵۳.

۳. علامه مجلسی، بحارالانوار، ج ۱۰۰، ص ۲۵۴.

۴. عن علی علیه السلام: «الْمُؤْمِنُ ... بِشْرُهُ فِي وَجْهِهِ وَ حُزْنُهُ فِي قَلْبِهِ». (شیخ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۲۲۶).

۵. عن الصادق علیه السلام عن آبائه علیهم السلام: «حُسْنُ الْبِشْرِ لِلنَّاسِ نِصْفُ الْعَقْلِ». (علامه مجلسی، بحارالانوار، ج ۷۳، ص ۶۰).

۶. عن علی علیه السلام: «حُسْنُ الْبِشْرِ أَوَّلُ الْعَطَاءِ». (تمیمی آمدی، غررالحکم و دررالکلم، ص ۲۵۴).

۷. عنه علیه السلام: «بِشْرُكَ أَوَّلُ بِرِّكَ». (شیخ کلینی، الکافی، ج ۲، ص ۱۰۳).

ایرادی نمی‌گرفتند؛ چون می‌دانستند راه ما راه خودشان و هدف ما یکی است. با بچه‌ها خیلی مهربان بودند. در اوقات فراغت، در حیاط با بچه‌ها قدم می‌زدند و آن‌گونه که بچه‌ها و نوه‌ها دلشان می‌خواست، با آن‌ها رفتار می‌کردند. ایشان در کارهای خانه هم علاوه بر کارهای شخصی خود، به ما کمک می‌کردند. ایشان هشت فرزند داشت که هیچ‌گاه با هیچ‌یک از آنان، به درستی سخن نگفت؛ بلکه به آن‌ها احترام می‌گذاشت و مراقب بود مادرشان را ناراحت نکنند؛ زیرا برای همسرش احترام ویژه‌ای قائل بود. ایشان هیچ‌گاه سرزده به اتاق فرزندان وارد نمی‌شد، بلکه ابتدا در می‌زد و آنان را صدا می‌کرد.^۱

۴. تربیت دینی

یکی از مهم‌ترین شاخص‌های خانواده در سبک زندگی اسلامی، تربیت دینی است. توجه به ارزش‌های دینی و جاری ساختن تربیت بر محور دین در خانواده، معیار زندگی و زنده بودن واقعی است که آثار و برکات فراوانی دارد؛ چنان‌که امام علی علیه السلام می‌فرماید: «لَا حَيَاةَ إِلَّا بِالدِّينِ وَلَا مَوْتَ إِلَّا بِجُحُودِ الْيَقِينِ؛ زندگی جز با دین [و دین‌داری] نیست، و مرگ، جز با انکار [و از دست دادن] یقین».^۲

امام صادق علیه السلام با اشاره به آثار دین‌داری در زندگی افراد می‌فرماید: «شخص دین‌دار می‌اندیشد و در نتیجه، آرامش، وجود او را فرامی‌گیرد و خود را کوچک می‌شمارد، پس به فروتنی می‌گراید. قناعت می‌ورزد، پس احساس بی‌نیازی

۱. دستغیب، نفس مطمئنه، ص ۸. به نقل از اسحاقی سید حسین، حلیمه قریب بلوک و سید محمدعلی صادقی و علی حائری، «شهیدان محراب (ویژه‌نامه شهدای محراب حضرات آیات: دمدنی، دستغیب، صدوقی و اشرفی اصفهانی)»:

www.pajuhesh.irc.ir/Product/book/show.text/id/1422/book_keyword//occasion//index/1/indexId/144468

۲. شیخ مفید، الإرشاد، ج ۱، ص ۲۹۶؛ علامه حلی، کشف الیقین، ص ۲۱۶؛ علامه مجلسی، بحار الأنوار، ج ۷۷، ص ۴۱۸.

می‌کند. به آنچه به او داده شده، خرسند است و گوشه تنهایی را برمی‌گزیند؛ پس از دوستان بی‌نیاز می‌گردد. خواهش‌ها را رها می‌کند، پس آزاد می‌شود. دنیا را کنار می‌گذارد، پس از بدی‌ها در امان می‌ماند. حسادت را دور می‌افکند، پس دوستی آشکار می‌شود. مردم را نمی‌ترساند، پس از آنان نمی‌ترسد. به آنان تعدی نمی‌کند، پس از گزند ایشان در امان است. به هیچ‌چیز دل نمی‌بندد، پس به رستگاری و کمال فضیلت دست می‌یابد. عافیت را می‌بیند، پس کارش به پشیمانی نمی‌کشد»^۱.

در تحقیقات پژوهشگران نیز اهمیت دین‌داری در استحکام بنیان خانواده به اثبات رسیده است. برخی پژوهشگران درباره مذهب و احساس خشنودی بیان کرده‌اند که خشنودی زناشویی تحت تأثیر مذهب قرار دارد و مذهب و پابندی به آن می‌تواند میزان طلاق را تا حدود پنجاه درصد کاهش دهد.^۲

جلوه‌هایی از تربیت دینی در خانواده

۱. حفظ خانواده از آسیب‌های عقیدتی، اخلاقی و رفتاری

از آنجاکه بر اساس الگوی اسلامی خانواده عهده‌دار تربیت دینی است؛ خداوند در قرآن دستورهایی درباره نگهداری خانواده بیان می‌کند: «يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَ أَهْلِيكُمْ نَارًا؛ ای کسانی که ایمان آورده‌اید، خودتان و کسانتان را از آتشی که سوخت آن، مردم و سنگ‌هاست حفظ کنید».^۳

امام صادق علیه السلام می‌فرماید چون این آیه نازل شد: «ای کسانی که ایمان آورده‌اید،

۱ محمد محمدی ری‌شهری، تحکیم خانواده از نگاه قرآن و حدیث، ص ۲۴۹.

۲ مجتبی حیدری، دینداری و رضامندی خانوادگی، ص ۳۵.

۳. تحریم، آیه ۶.

خود و خانواده‌تان را از آتش، حفظ کنید»، مردی از مسلمانان نشست و گریه کرد و گفت: من از [حفظ] خود ناتوانم. اکنون مسئولیت خانواده‌ام نیز بر عهده‌ام نهاده شد! پیامبر خدا ﷺ فرمود: «حَسْبُكَ أَنْ تَأْمُرَهُمْ بِمَا تَأْمُرُ بِهِ نَفْسَكَ وَتَنْهَاهُمْ عَمَّا تَنْهَى عَنْهُ نَفْسَكَ؛ برای تو همین کافی است که به آنچه خودت را بدان فرمان می‌دهی، آنان را نیز فرمان دهی و از آنچه خودت را نهی می‌کنی، آنان را نیز از آن نهی کنی».^۱

از این آیه و روایات به دست می‌آید^۲ که مؤمن در مقابل خانواده‌اش مسئول است و باید زمینه رشد اخلاقی آنان را فراهم کند. نگهداری خانواده وابسته به تعلیم و تربیت، امر به معروف و نهی از منکر و فراهم ساختن محیطی پاک و خالی از هرگونه آلودگی است. این امر مستلزم برنامه‌ای از نخستین سنگ بنای خانواده، یعنی از مقدمات ازدواج، و سپس نخستین لحظه تولد فرزند است و باید در تمام مراحل با برنامه‌ریزی صحیح و با نهایت دقت تعقیب شود.

۲. تربیت دینی فرزندان

در سبک زندگی اسلامی عوامل گوناگونی در تربیت انسان مؤثر است؛ اما حقیقت آن است که تأثیر محیط خانه و خانواده در میان این عوامل، بالاترین نقش را ایفا می‌کند. مقام معظم رهبری می‌فرماید: «اسلام برای دوران کودکی و نوجوانی چند عامل تربیتی تعیین کرده که یکی از آنها آموزش‌های والدین و تأثیرات محیط خانواده است».^۳

خانواده اولین مدرسه‌ای است که کودک آینده‌فکری، فرهنگی و اعتقادی خود را

۱. شیخ کلینی، الکافی، ج ۵، ص ۶۲؛ طبرسی، مشکاة الأنوار، ص ۱۰۲، ح ۲۲۶؛ علامه مجلسی، بحار الأنوار، ج ۱۰۰، ص ۹۲.

۲. ر.ک؛ ناصر مکارم شیرازی، تفسیر نمونه، ج ۲۴، ص ۲۸۷.

۳. مصاحبه با مجله آینده‌سازان، ۱۳۶۵/۷/۲۱.

بر پایه آموزش‌هایی که از آن دریافت کرده، بنا می‌کند؛ ازاین‌رو در احادیث پیشوایان معصوم علیهم‌السلام سفارش‌های فراوانی درباره اهمیت تربیت فرزندان، مقدمات و راهکارهای آن بیان شده است. شروع تربیت دینی فرزندان را باید در انتخاب همسر جستجو کرد. پیامبر خدا صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم در این باره فرمود: «أَنْظُرْ فِي آيِّ نِصَابٍ تَضَعُ وَلَدَكَ فَإِنَّ الْعِرْقَ دَسَّاسٌ؛ نگاه کن فرزندان را در کدام رَحِم قرار می‌دهی؛ چراکه [رگ و] ریشه، تأثیرگذار است». ^۱ و ^۲ همچنین امام صادق علیه‌السلام می‌فرماید: «سه چیز برای فرزند بر عهده پدر است: مادر خوب برای او برگزیدن، نام نیک بر او نهادن، و تلاش فراوان در تربیت او نمودن». ^۳

درباره زمان انعقاد نطفه، حمل و بارداری، بعد از تولد، و چگونگی نهادینه کردن فرهنگ دینی در فرزندان دستورالعمل‌های فراوانی از منابع اسلامی استخراج می‌شود که برخی از آن‌ها عبارت‌اند از:

- گفتن اذان و اقامه در گوش کودک؛ ^۴
- گشودن کام کودک با تربت امام حسین علیه‌السلام و آب فرات؛ ^۵
- آموزش قرآن. ^۶

۱. متقی هندی، کنز العمال، ج ۱۵، ص ۸۵۵.

۲. محمد محمدی ری شهری، حکمت‌نامه کودک، صص ۳۵-۴۱.

۳. همان.

۴. الفقه المنسوب إلى الامام الرضا علیه‌السلام، ص ۲۳۹؛ شیخ صدوق، عیون اخبار الرضا علیه‌السلام، ج ۱، ص ۲۰.

۵. الفقه المنسوب إلى الامام الرضا علیه‌السلام، ص ۲۳۹؛ شیخ کلینی، الکافی، ج ۱۱، ص ۳۸۲.

۶. شیخ حرّ عاملی، وسائل الشیعه، ج ۶، ص ۲۰۰.